जन्मोत्तर अवस्था / कालखंड

प्रस्तावना :

गर्भधारणेचा कालावधी २८० दिवसाचा असतो त्यानंतर शिशुचा जन्म होतो. जन्मानंतर नवजात अवस्था सुरू होते व शिशु प्रत्येक अवस्थेतुन जीवन जगण्यास शिकतो. जन्मोत्तर अवस्थेतंर्गत अनेक अवस्था येतात.

१) नवजात अवस्था (जन्मापासून ते २ आढवडे)

२) शैशवाअवस्था (२ आठवडे ते २ वर्षे)

नवजात या शब्दाचा अर्थ 'नवाश्म जन्मलेले' असा आहे. जन्मपासून ते दोन आठवड्याच्या कालावधीतील अर्भकास नवजात म्हणतात.

नवजात अवस्थेची वैशिष्ट्ये :

१) नवजात अवस्थेचा कालखंड अतिशय लहान असतो.

२) समायोजनाचा काळ

३) धोकादायक व जोखीम असणारा कालखंड

४) नवजात अवस्था ही पठारावस्था असते.

नवजात अवस्थेचे वर्गिकरण :

१) **प्रारंभिक नवजात अवस्था** : जन्म झाल्यापासून ते नाळ कापेपर्यंतचा काळ प्रारंभिक नवजात अवस्था होय.

२) **उत्तर नवजात अवस्था** : प्रारंभिक नवजात अवस्थेचा कालावधी संपल्यानंतर ते २ आठवडे पर्यंतचा काळ म्हणजे उत्तर नवजात अवस्था होय.

नवजात अवस्थेशी समायोजन :

जन्मानंतर शिशु मातेपासून स्वतंत्र होतो व व त्याला जिवंत राहण्यासाठी अनेक गोष्टींशी समायोजन साधावे लागते.

१) तापमान बदलाशी समायोजन

२) श्वासोच्छावासाशी समायोजन

३) आहार घेण्याशी समायोजन

४) अत्सर्जनाशी समायोजन

जन्मोत्तर समायोजनावर परिणाम करणारे घटक :

१) जन्मपूर्व परिस्थिती

२) जन्माशी संबंधीत अनुभव

३) जन्माचा आकार

४) अपरिपक्व जन्म

५) पालकांची मानसिकता

६) जन्मानंतरची काळजी

नवजात अवस्थेतील धोके :

शारिरीक धोके :

१) जन्माच्या वेळी असणारी प्रतिकुल परिस्थिती

२) जन्म प्रक्रीयेतील अडचणी

३) एकाच वेळी एकापेक्षा अधिक अर्भकांचा जन्म होणे.

४) अपरिपक्व बालक

मानसिक धोके : शिशुला मानसिक पातळीवर धोके निर्माण होऊ शकतात.जसे कमीपणा वाटणे,खिन्नता येणे, न्युनगंड निर्माण होणे इत्यादी.

शैशवावस्था (२ आठवडे ते २ वर्षे) :

ही मानवी जीवनाची एक आधारभूत अवस्था मानली जाते या अवस्थेत शिशु परावलंबी असतो पूर्णत: आईवर अवलंबून असतो. या अवस्थेचा शेवटच्या टप्प्यात शिशू बराच स्वावलंबी होतो व स्वत:ची कामे स्वत: करु लागतो.

एलिझाबेथ हरलॉक यांच्या मते ''शैशवास्थेचा काळ १५ ते २ वर्षाचा मानला जातो.''

शैशवावस्थेची वैशिष्ट्ये :

१) वाढ व विकासात गतिमानता असते.

२) विकासाचा पाया तयार होतो.

३) स्वावलंबनाच्या दिशेने वाटचाल.

४) सामाजिकरणाची सुरूवात.

५) सृजनशिलतेचा आरंभ.

शैशवावस्थेतील वाढ व वृद्धी :

कारक विकास :

शरीरातील विविध नसांचा व स्नायुंचा विकास म्हणजे कारक विकास होय. क्रो आणि क्रो यांच्या मते ‘‘शरीरातील विविध स्नायुंच्या व नसांच्या हालचाली कौशल्यपूर्ण नियंत्रित आणि सहेतुक करणे म्हणजे कारक विकास होय’’

कारक विकासाचे महत्व :

१) स्वावलंबन येते

२) आरोग्य उत्तम राहण्यास मदत होते.

३) ताणतणावापासून मुक्ती व मनोरंजन

४) सामाजीकरणास मदत

५) स्वतंत्र वृत्ती वाढीस लागणे.

कारक विकासाची वैशिष्ट्ये :

१) कारक विकासामुळे क्रियेत सहजता येते.

२) कारक विकासाचा निश्चित क्रम असतो.

३) कारक विकास सामान्याकडून विशेषाकडे होतो.

४) कारक विकासात व्यक्तिभिन्नता असतात.

हस्त कौशल्ये : या कारक कौशल्येअंतर्गत कपडे घालेणे, स्वत:ची कामे करणे चेंडू झेलणे, व फेकणे.

पयाची कौशल्ये : पळणे, उड्या मारणे, चढणे, नाचणे, सायकल चालविणे, यांचा समावेश होतो.

शैशवावस्थेतील भाषाविकास :

मानवाला मिळालेली सर्वात मोठी देणगी म्हणजे भाषा होय. विचारांचे आदान प्रदान करण्याचे काम भाषेच्या माध्यमातुन केले जाते.

ब्राऊन फिल्ड मते ''इतर व्यक्तिशी संपर्क स्थापित करण्याच्या शक्तीचे नाव भाषा आहे''

बोलण्याची तयारी ही भाषा विकासाची प्राथमिक अवस्था असते. शिशु १३ ते १४ महिन्याचे झाले की इतरांशी संपर्क साधु लागते.

भाषापूर्व विकास :

१) रडणे

२) हुंकार देणे

३) बडबड करणे

४) हावभाव

संवेदनांचा विकास :

पाहणे पास घेणे, चव स्पर्श या बाबतीत जवजात शिशुंच संवेदन क्षमता कमी अधिक प्रमाणात विकसित झालेली असते.

वुडवर्थ यांच्या मते ‘‘ज्ञानेंद्रियांच्या उपयोगाने वस्तूचे व वास्तव घटनांचे आकलन करून घेण्याच्या क्रियेला संवेदन म्हणतात.’’

संवदेनाचे प्रकार

- दृष्टी संवेदन
- श्रवण संवेदन
- गंध संवेदन
- रूची संवेदन
- स्पर्श संवदेन

नवजात अवस्थेतील प्रतिक्षेपक क्रिया :

‘‘विशिष्ट उद्दिपकांना प्रतिसाद म्हणून विशिचतपणे केलेल्या प्रतिक्रियांना प्रतिक्षेपक क्रिया म्हणतात.’’

प्रतिक्षेपक क्रिया म्हणजे अशा क्रिया ज्या शिशुला उद्दिपन दिल्यानंतर घडून येतात. शिशूने दिलेले प्रत्युत्तर म्हणजे प्रतिक्षेपक क्रिया होत. या क्रिया पुढीलप्रमाणे आहेत.

१) मूलभूत प्रतिक्षेपक क्रिया

२) चोखण्याची प्रतिक्षेपक क्रिया,

३) पापण्या उघडणे व मिटणे

४) मोरो प्रतिक्षेपक क्रिया

५) बॉबिन्सकी प्रतिक्षिप्त क्रिया

६) टोनिकनेक प्रतिक्षिप्त क्रिया

७) डार्वियन प्रतिक्षिप्त क्रिया

८) डोळ्यातील पुतळ्यांची प्रतिक्षिप्त क्रिया

९) पारदर्शिवटल प्रतिक्षेपक क्रिया.

शैशवावस्थेतील धोके व सौख्य :

शैशवावस्थेतील शिशुचा भाी आयुष्यातील विकासाचा पाया घातला जातो. त्यात अनेक अडचणी व धोके येतात. त्यावर मात करण्यासाठी पालकांचे संरक्षण आवश्यक असते.

१) शारिरीक धोके : १) मृत्यु, २) अपघात, ३) कुपोषण, ४) अयोग्य सवयी.

२) मानिसक धोके :

३) भावनिक धोके :

४) सामाजिक धोके :

५) कौटूंबिक धाके :

६) व्यक्तिमत्व विकासाविषयक धोके :

शैशवावस्थेतील सौख्य :

१) सुदृढ प्रकृती

२) स्वावलंबन

३) कौटूंबिक सुसंवाद

४) वैकासिक बदलांना सामोरे जाण्याची क्षमता.

THANK YOU !